

AVATARS OF ROMANIAN LITERARY EXPERIMENT

Nicoleta Sălcudeanu

PhD, "Ghe. Şincai" Research Institute for Social Sciences and the Humanities,
Tîrgu Mureş

Abstract: Even if transition from the socialist realism to real literature was achieved, in the beginning, partially and ideologically filtered, libraries have managed to get works that will cause dramatic changes in the evolution of Romanian literature. The immediate consequences of these changes will be seen not only in re-professionalisation of higher education, but also in the immediate synchronization of the techniques of creation, making again place, after a considerable interruption, to the experimental literature.

Keywords: socialist realism, Romanian literature, experimentalism, synchronization

Chiar dacă tranziția de la realismul socialist la literatura adevărată s-a realizat la începuturi parțial și filtrat ideologic, au reușit să pătrundă în biblioteci lucrări ce vor determina schimbări spectaculoase în evoluția literaturii române. Consecințele imediate ale acestor schimbări se vor vedea în reprofesionalizarea învățământului superior, dar și în sincronizarea imediată a tehnicilor de creație, făcându-se din nou loc, după o considerabilă întrerupere, *experimentului*.

Acesta necesită o discuție aparte. Experimentul, prin natura sa, presupune o forțare a canonului și inflamează articulația dintre inovație și tradiție. Îndeobște, în marile literaturi, el chiar reușește să determine un răstimp de ruptură; înainte, firește, de a se canoniza la rândul său. Cazul literaturii române este unul aparte. Ca "hinterland" al marilor "vortexuri" de idei, ca spațiu de reverberări și, în același timp, de asincronii mimetice, ca literatură de import cum ar veni, fără nici o peiorație, dar nici eufemie, aceasta nu-și poate aroga poziții de avangardă, cu excepția avangardismului însuși, probabil. Experimentul românesc conține perpetuu o compoziție alchimică, atipică, o conciliere a contrariilor. Experimentul românesc este experiment doar la el acasă și presupune continuu și nesmintit mixtura reactivă a inovației și tradiției. Monica Spiridon creditează din perspectivă generos optimistă experimentul, limitându-i funciaritatea de împrumut, în context românesc, doar la pliul istoric format între literatura dogmatică și cea estetică. Vorbind despre decalajul de sincronizare dintre poezie și proză, la debutul dezghețului, în viziunea sa, poezia beneficiază de un avans considerabil pe creasta experimentală. Or, cum s-a văzut mai înainte, nu se poate vorbi de inovație, în momentul istoric menționat, ci doar de o reluare a mai vechilor deprinderi moderniste, și de o racordare șazicească în inocență, lipsită de suport teoretic actualizat. Iar poezia nu poate fi, în nici un caz, suspectată de elanuri experimentale în contextul istoric dat, ci la fel cu proza, de reluare, ca să folosim expresia lui Mircea Martin. În privința prozei, comparatista găsește un termen adecvat, "aclimatizarea", însă absolut aplicabil și poeziei: "Poezia și proza n-au avut

întotdeauna aceeași vârstă culturală. Anomalia absolută, care a fost revoluția culturală din deceniul proletcultist, a fost urmată de încercări de recuperare mascată a tradiției modernității interbelice, dacă putem să-i spunem așa. Proza a intrat mai direct în vizorul puterii, și controlul asupra ei a fost mai eficient și mai strict. (...) Dogma formală și tematică a realismului (cu determinantul inițial: socialist) domină terenul, reducând inovațiile la experiențe narative timide, având ca rezultat aclimatizarea unor tehnici românești cu circulație curentă dincolo de Cortina de fier”¹. Deși cruțată de controlul asiduu al puterii, poezia șaizecistă nu-și poate aroga experimentul, împărțându-se același regim de “aclimatizare” ca și proza. Pornind de la opinia că experimentul literar românesc trebuie așezat între ghilimelele prudente ale importului, considerăm că substanța sa inaugurală trebuie nu doar nuanțată, ci diminuată, altminteri alunecăm într-un protocronism “cronic”. În ce privește cronicul, el nici pe departe nu se descifrează în cheie patologică, și nici agonală, cum ne lasă cercetătoarea să credem (“litigiul – cronicizat la noi – dintre continuitatea organică și inovarea culturală cu funcție sincronizantă”). Nu este nimic patologic, chiar de adesea conflictual, în “cronica” noastră ardere de etape. E doar un firesc și natural proces de asimilare a direcțiilor ideatice emise din centre de iradiere către periferii.

Din acest punct de vedere, cu paranteza realist socialistă deja consimțită, nu suntem cu nimic mai puțin europeni, chiar dacă unii ai marginalității. Iar lucrurile se complică dacă luăm în considerare că literatura rusă este, la rândul ei, una de iradiere, dominantă, iar nu recesivă. Așa că nu ne putem pretinde nici măcar scut al invazilor barbare în fața Răsăritului. Poate doar, și nu e o poziție dezonorantă, o zonă a dublei marginalități, un spațiu de sinteză privilegiat. O fâșie de graniță germinativă, nicidecum un *no man's land*. Privirea obstinată, maniheică spre vest nu e decât tot un “complex al literaturii române”, uitându-se, adesea, că și în direcția opusă coexistă o cultură în ebuliție, perfect asimilată în Occident, trecându-se peste capetele autohtone. Din acest punct de vedere, literatura rusă este la fel de “europeană”, dacă nu mai mult, ca și a noastră. Dincolo de aceste precizări, cu rezervele enunțate și cu prudența asumată în privința vehiculării ideii de experimentalism, ne alăturăm convingerii Monicăi Spiridon că “presiunea conjuncturală, în special ideologică, din deceniile comuniste a dat de la început filonului experimental o direcție precisă și o specializare funcțională. Subversiunea canoanelor formale a funcționat ca tactică de diversiune și de rezistență în fața puterii. Dincolo de campanile experimentale, se juca o carte esențială pentru destinul literaturii române: sincronizarea cu spiritul timpului, conștiința apartenenței noastre europene, orientarea prooccidentală a intelectualului român”².

Ion Bogdan Lefter, în schimb, limitează mai just teritoriul adjudecat de experimentalism. Constatând că odată cu ieșirea din realismul socialist, “noua literatură a anilor '60 redescoperă voluptuos diversitatea”, dar evitând semnele de echivalență dintre “energiile novatoare” și experimentale dezlănțuite și experimentul propriu-zis: “E un fapt că spre sfârșitul anilor '60 și de-a lungul deceniului următor se manifestă în literatura română autori și grupuri de autori cu un pronunțat caracter experimental. Însă ce poziție ocupă ei pe harta culturală a momentului? Ce-i deosebește de novatorismul altora, lipsit de gustul autentic al schimbării, nedus până la radicalismul soluțiilor nemaivăzute-nemaiauzite?”³. Într-adevăr, energiile novatoare nu sunt nici pe departe sinonime cu inovația reală. Aici scepticismul

¹ Monica Spiridon, Ion Bogdan Lefter Gheorghe Crăciun, *Experimentul literar postbelic*, Edit. Paralela 45, Pitești, 1998, col. 80, seria Eseuri, p. 11.

² Ibidem.

³ Monica Spiridon, Ion Bogdan Lefter, Gheorghe Crăciun, *op. cit.*, p. 21.

nostru este chiar mai pronunțat decât acela al eseistului. Însăși ideea de “restaurație modernistă” (sintagmă inspirată) împinge experimentul în istorie, în trecut. Consimțind alături de Ion Bogdan Lefter că până și “proletcultismul” a reprezentat “un vast experiment”. Ne place sau nu ne place, “el transferase revoluția politică și în plan cultural, abolind vechiul și impunând o artă nouă”. Din acest punct de vedere, considerăm că realismul socialist a conținut un grad sensibil superior de inovație, reușind performanța de a se situa, din punctul de vedere al experimentalismului și noutății, mult în avans față de “restaurația modernistă” ce nu făcea altceva decât o vultură nostalgică înspre instrumente de expresivitate revoluate, recuperate, reciclate, așadar mai îndepărtate de modelul european. E un fapt, iarăși, că “destui avangardiști interbelici de aici și de aiurea o profesiseră (arta nouă, n.n.), unii dintre ei devenindu-i, după cel de-al doilea război mondial, mercenari fideli. La ordinea zilei erau acum «progresul» și edificarea unei lumi ideale. În urmă - «inechitatea» lumii burgheze, «decadența» și «putrefacția» ei (incriminată în 1948 de acuzatorul public al lui Argezei). Reformarea unui întreg sistem artistic prin abolirea integrală a tuturor structurilor sale urmată de înlocuirea lor cu un proiect «progresist» - iată un adevărat «experiment»: unul total, așa-zicând «maximalist!»⁴ Autorul face o distincție oportună între “novatorism” și “experiment”. În timp ce experimentul “presupune o explorare progresivă, alimentată de vocația descoperirii și de aspirația către noul absolut, nu către cel relativ”, novatorismul poate folosi drept emblemă a recuceririi unor mijloace expresive preexistente. Considerăm că în literatura română ideea de experiment trebuie tratată cu infinite precauții, în măsura în care aceasta își nutrește structurile estetice cu importuri culturale, de cele mai multe ori onorabile, iar, deocamdată, “vocația descoperirii”, “aspirația către noul absolut” e validată doar în protocronie, păstrându-se încă în spațiul fericit al utopiei trandafirii. Altfel, întorcându-ne la articulația realismului socialist cu “dezghețul” cultural al anilor șazizeci, nu putem decât să recunoaștem contribuția majoră, chiar dacă nostalgică, a umplerii fisurii ideologice cu recuperări estetice de extracție europeană, aflate însă în evidentă diacronie. E un imperativ al timpului, cum și Bogdan Lefter remarcă: “artele românești au de îndeplinit în epocă – pe firul lor principal – altă misie istorică: ele își recâștigă substanța estetică printr-o mișcare de evoluție regresivă. Paradoxală în sine, atare opțiune – instinctivă, de altfel – e logică în contextul dat, în care esențială era reînnoirea cu firul rupt brutal în 1948. Marea majoritate a tinerilor creatori ai perioadei caută viitorul în trecut și-și construiesc gloriile efemere prin reluarea liniilor melodice ale epocii interbelice”, “e un novatorism răsturnat, *à rebours*, lipsit – deci – de o dimensiune experimentală autentică”⁵.

Dacă e să ne însușim distincția făcută de Ion Bogdan Lefter între novatorism și experimentalism, înclinăm să asimilăm experimentalismul ca pe o aspirație perpetuă a literaturii române, nerealizată încă, poate, cum am mai spus, doar cu excepția avangardei originare, iar nu neo-avangardei. De aceea, contribuția lui Gheorghe Crăciun la volumul colectiv pe care îl avem în atenție, pare cea mai îngustă, în sensul sectar al cuvântului. De data aceasta experimentul e ca și consimțit, doar contestat de cercuri răuvoitoare, iar aria de acțiune a acestuia se lărgeste considerabil în intervalul deceniului '80: “ideea experimentului literar nu e nici azi privită cu prea multă simpatie. Cu atât mai puțin putem vorbi despre o manifestare liberă, unanim acceptată a spiritului experimental în literatura română a perioadei

⁴ Ibidem, p. 22.

⁵ Ibidem, pp. 23-24.

1980-1990. Ideologia comunistă s-a arătat nu atât opacă față de orice încercare de a propune căutări tehnice în planul limbajului literar, cât de-a dreptul ostilă. Și cu toate acestea, în mod paradoxal, tocmai deceniul trecut e acela în care experimentul s-a constituit într-o dimensiune esențială, de forță a scrisului tinerilor autori și nu numai”⁶. Există o diferență esențială între experimentalism și “spirit experimental”, iar “căutările tehnice”, de cele mai multe ori, s-au confundat, până la identificare, cu *împrumuturile* tehnice. Apoi, fiind vorba despre “experimentul literar românesc postbelic”, intenția declarată a cărții este de a identifica, în măsura în care sunt identificabile, pusele experimentaliste (sau, mai corect, novatoriste) ale întregii perioade de după al doilea război mondial. Gheorghe Crăciun, așadar, nu abordează subiectul în inocență. Confuzia deliberată și partizană e adâncită prin constatarea că “nu avem nici astăzi un concept al literaturii experimentale”. Într-adevăr, pentru a-l avea, ar fi fost suficient un prim pas: acela al consultării autorilor volumului colectiv între ei. Pentru o carte ce-și propune însăși ideea de experiment ca vedetă, ar fi fost absolut necesară circumscrierea conceptuală a acestuia. Altfel, teza celor două literaturi paralele, cea oficială, pe de o parte, și cea subterană, “underground”, se dovedește a fi validă. Cu rezerva necesității elucidării existenței sau nonexistenței experimentului, încapsulat conceptual, în literatura română postbelică. Altfel, asimilând, dar nu până la identificare, ideea de experiment, în literatura română postbelică, cu propensiunea către tehnici și mijloace de expresivitate de tip occidental, referendumul critic conduce spre aceleași “momente astrale”. Dacă, în plan poetic sau critic, sincroniile par a fi, până la optzecism, de tip individual, în privința prozei se recunosc coagulări poetice răspicat configurate.

BIBLIOGRAPHY

Dobrescu, Caius, *Modernitatea ultimă*, eseuri, Edit. Univers, col. Prima verba, București, 1998.

Iorgulescu, Mircea, *România – ultima banchiză*, în *Contrapunct*, nr. 15/13 aprilie 1990

Martin, Mircea, *Generație și creație*, Ediția a II-a nerevăzută, dar adăugită, Ediție îngrijită și postfață de Gheorghe Jurma, Edit. Timpul, Reșița, 2000.

Spiridon, Monica, Ion Bogdan Lefter, Gheorghe Crăciun, *Experimentul literar postbelic*, Edit. Paralela 45, Pitești, 1998, col. 80, seria Eseuri.

⁶ Ibidem, p. 35.